

Oligarchizacja życia politycznego, wpływy obce i kryzys ustrojowy Rzeczypospolitej

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Schemat](#)
- [Film + Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: *Historia Polski 1648–1764*, oprac. B. Baranowski, J. Bartyś, J. Michalski, Warszawa 1956, s. 99–100.

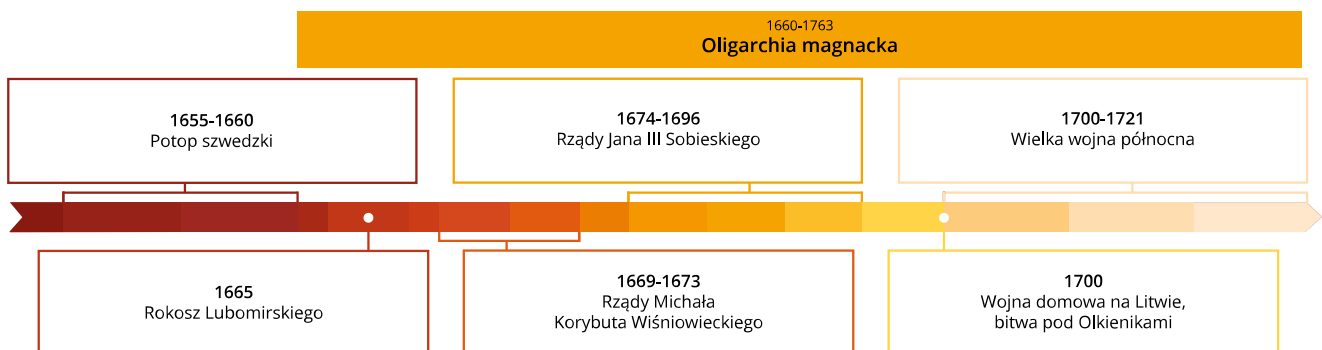
- Źródło: Zofia Zielińska, *Mechanizm sejmikowania i [...] za Sasów*, „Przegląd Historyczny” 1971, t. 62, nr 3, s. 413.
- Cytat za: Tadeusz Cegielski, Katarzyna Zielińska, *Pytania do przeszłości. Ćwiczenia źródłowe z historii dla szkół średnich*, t. 3, *Dzieje nowożytne 1492–1815*, Warszawa 1999, s. 132.
- Cytat za: tekst dostępny online: bazhum.muzhp.pl.

Oligarchizacja życia politycznego, wpływ obce i kryzys ustrojowy Rzeczypospolitej

Siedziba rodu Sapiehów – pałac w Różanie zniszczony w wyniku wojny domowej.
Źródło: Mikola Volkau, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Za panowania Jana III Sobieskiego coraz wyraźniejsza stawała się dominacja magnaterii w polityce wewnętrznej państwa polsko-litewskiego oraz pogłębiająca się anarchia. W latach 1676–1695 zerwano połowę z dwunastu zwołanych sejmów, w tym aż pięć po 1688 r. Antykrólewska opozycja koronna, którą tworzyli m.in. Lubomirscy oraz wojewoda poznański Krzysztof Grzymułtowski, była mniej groźna niż magnaci litewscy, którzy dysponowali znacznie liczniejszą grupą klienteli.

Źródło: Contentplus.sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Twoje cele

- Wyjaśnisz związek między wojnami prowadzonymi przez Rzeczpospolitą a utratą przez średnią szlachtę wpływu na rządzenie państwem.
- Wytłumaczysz, w jaki sposób aspiracje magnatów i odpowiednie sumy pieniędzy wpływały na decyzje podejmowane podczas wolnej elekcji.
- Przeanalizujesz przejawy słabnięcia międzynarodowej pozycji Polski w drugiej połowie XVII w.

Przeczytaj

Rzeczpospolita u schyłku XVII w.

Herb rodziny Radziwiłłów.

Źródło: Sodacan, Juliusz Ostrowski, Juliusz Ostrowski, *Księga herbowa rodów polskich*, Warszawa 1897, Wikimedia Commons, licencja: CC BY 3.0.

W Wielkim Księstwie Litewskim po potopie szwedzkim dominację zdobyli Pacowie, wykorzystywani przez Jana Kazimierza jako przeciwwaga dla Radziwiłłów. Ród ten był później lojalny wobec Michała Korybuta Wiśniowieckiego, za to wszelkimi środkami przeciwstawiał się polityce Jana III Sobieskiego. Po 1683 r. królowi udało się złamać potęgę Paców, obsadzając najwyższe litewskie urzędy Sapiehami, lecz także oni wkrótce zwrócili się przeciw Sobieskiemu, korzystając przy tym ze wsparcia finansowego dyplomatów austriackich, francuskich i szwedzkich. Jedynym celem Sapiehów było utrzymanie pozycji rodu,

o naprawie państwa nie myśleli wcale, a przeciwników niszczyli nie tylko na drodze sądowej, ale również uciekając się do przemocy. Kres ich **hegemonii** położyła dopiero **wojna domowa** na Litwie, zakończona w 1700 r. klęską wojsk sapieżyńskich pod Olkienikami w bitwie z pospolitym ruszeniem pod wodzą Paców i Radziwiłłów.

Pospolite ruszenie u brodu. Szlachta litewska, inflancka i żmudzka w bitwie pod Olkienikami liczyła ok. 12 tys. słabo uzbrojonych ludzi, Sapiehowie wystawili ok. 4-tysięczne regularne wojsko, w skład którego wchodziło głównie Tatarzy i Wołosi. Tym razem szalę zwycięstwa przechyliło nie wyszkolenie i doświadczenie bitewne, ale liczebność.

Źródło: Józef Brandt (1841–1915), 1880, Wikimedia Commons, domena publiczna.

Po śmierci Jana III w 1696 r. wyszły na jaw wszystkie negatywne konsekwencje wolnej **elekcji**. Rywalizujący ze sobą kandydaci do tronu Rzeczypospolitej prześcigali się w staraniach nie tylko o przychyłność szlachty, lecz także obcych dworów. Przed śmiercią król upatrywał swego następcy w najstarszym synu, Jakubie Sobieskim, ale szanse na objęcie przezeń tronu pogrzebał jego spór z matką o spadek oraz brak pieniędzy na przekupienie wyborców. **Elekcja** w 1697 r. była rozdwojona, a konkurencyjne koła wskazały swoich faworytów: jedno księcia Franciszka Ludwika Contiego z bocznej linii Burbonów, którego popierał Ludwik XIV, drugie zaś **elektora** saskiego Augusta Wettina, zwanego Mocnym, hojną ręką kupującego głosy magnaterii oraz jej klienteli. Ten ostatni wcześniej przybył do Polski i objął władzę, kiedy więc zwlekający dotąd Conti pojawił się w asyście floty francuskiej na gdańskiej redzie, nawet nie zszedł na ląd. Było to ostatnie bezkrólewie bez udziału obcych wojsk.

Franciszek Ludwik Conti.
Źródło: autor nieznany, XVII w.,
pałac wersalski, Wikimedia
Commons, domena publiczna.

Sejm elekcyjny 1697 roku. Przypomnij, kto zasiadał w senacie.

Źródło: Martino Altomonte, 1697–1704, olej na płótnie, Zamek Królewski w Warszawie, domena publiczna.

Oligarchia magnacka i demokracja szlachecka

Periodyzacja dziejów państwa polsko-litewskiego pozostaje przedmiotem sporów. Zdaniem niektórych badaczy rozkwit demokracji szlacheckiej przypadł na lata 1454–1607. Okres ten miałby się rozpoczynać przywilejem nieszawskim, uzależniającym pobór podatków, prowadzenie wojen i zmiany prawa od zgody sejmików ziemskich, kończyłby się zaś wraz z **rokoszem** Zebrzydowskiego, jako próbą buntu szlachty przeciw przewadze magnaterii. Większość historyków kwestionuje jednak tę końcową cezurę, argumentując, że **rokosz** nie spowodował zmiany zasad ustrojowych ani układu sił w państwie, i przesuwając kres demokracji szlacheckiej o ok. pół wieku – ich zdaniem nastąpił on dopiero po 1660 r.

Rokosz sandomierski. W jaki sposób zakończył się bunt szlachty przeciwko Zygmuntowi III Wazie?

Źródło: autor nieznany, XVII w., Wikimedia Commons, domena publiczna.

Następny okres historii Rzeczypospolitej, przypadający na lata 1660–1763, zwykle się nazywało oligarchią magnacką. Władza spoczywała wówczas w rękach niewielkiej grupy magnackich rodów tworzących doraźne koalicje, zwykle zwrócone przeciw królowi i inicjowanym przez nich próbom reform.

Zastosowanie pojęcia oligarchii w odniesieniu do państwa polsko-litewskiego budzi jednak kontrowersje. Krytycy wskazują, że ówczesne rządy oligarchiczne w Europie były zasadniczo inne. W Danii (przed wprowadzeniem absolutyzmu w 1660 r.) i Szwecji (za regencji w latach 1632–1644 i 1660–1675) rządząca oligarchia tworzyła zamknięty krąg kilkunastu rodów i monopolizowała radę państwa, przyznając jej jednocześnie jak najszersze

kompetencje kosztem króla i parlamentu. Podobnie funkcjonował ustroj republiki weneckiej, uchodzącej za wzór rządów oligarchicznych. Tymczasem senat Rzeczypospolitej był zbyt liczny i miał za małe kompetencje, by stawić go w jednym rządzie z wymienionymi przykładami. W dodatku magnateria nie stanowiła warstwy trwale zamkniętej: dzięki piastowaniu wysokich urzędów i korzystaniu z nadań królewskich można było awansować w jej szeregi. Nie miała ona też jednolitych celów.

O panowaniu w państwie polsko-litewskim oligarchii magnackiej można więc mówić, tylko jeśli zaznaczy się, że była ona wpisana w ramy ustrojowe demokracji szlacheckiej. Niektórzy badacze proponują wprowadzenie w zamian pojęcia patronatu magnackiego, które uwzględnia specyfikę ustroju Rzeczypospolitej na tle europejskim. Warto przy tym dodać, że patronat ów nie rozwinąłby się, gdyby nie duża liczebność szlachty oraz brak stałej armii i administracji, w których nobilem mogliby znaleźć zatrudnienie.

Słownik

wojna domowa

wojna pomiędzy obywatelami tego samego państwa

hegemonia

(gr. *hegemonia* – przywództwo) przewaga militarna i polityczna jednego państwa (lub grupy) nad innymi

elekcja

(z łac. *electio* – wybór) wybór przez głosowanie na wysokie stanowisko lub urząd; daw. wybór króla głosami szlachty

elektor

(z łac. *electores* – wyborcy) książęta Rzeszy uprawnieni do udziału w wyborze cesarza

rokosz

(z węg. *Rákos* – nazwa pola, miejsce zebrań sejmu) zbrojne wystąpienie szlachty przeciw królowi pod hasłem obrony zagrożonych swobód,

Słowa kluczowe

oligarchia magnacka, demokracja szlachecka, elekcja, August II Mocny, bezkrólewie, wojna domowa, ustroj Rzeczypospolitej Obojga Narodów

Bibliografia

J. Staszewski, *August II Mocny*, Wrocław 1998.

W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991.

Wielka historia Polski, t. 1–10, Oficyna Wydawnicza FOGRA, Kraków 2016.

Historia Polski 1648–1764. Wybór tekstów, oprac. B. Baranowski, J. Bartyś, J. Michalski, Warszawa 1956.

Teksty źródłowe do nauki historii w szkole, nr 20, *Ustrój Polski w XVI–XVIII wieku*, oprac. W. Szczygielski, Warszawa 1960.

Historia Polski nowożytnej. Wybór tekstów źródłowych, cz. 2, S. Ochmann, K. Matwijowski, Wrocław 1982.

Schemat

Polecenie 1

Zapoznaj się ze schematem, a następnie wykonaj polecenia.

Polscy magnaci 1679–1795.

Źródło: Jan Matejko, domena publiczna.

Polecenie 2

W polskiej historiografii funkcjonują dwa odmienne poglądy na temat tego, czy w Polsce wykształciła się oligarchiczna forma rządów. Przedstaw kryteria, na które powołują się przeciwnicy tego poglądu.

Polecenie 3

Przedstaw przejawy słabnięcia międzynarodowej pozycji Polski w drugiej połowie XVII w.

Film + Sprawdź się

Polecenie 1

Zapoznaj się z filmami, a następnie wykonaj kolejne polecenia i ćwiczenia.

Trwa wczytywanie danych ..

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DDipohUD8>

Film nawiązujący do treści materiału - dotyczy oligarchizacji życia politycznego.

Trwa wczytywanie danych

...ważny cywilny...

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DDipohUD8>

Film nawiązujący do treści materiału - dotyczy oligarchizacji życia politycznego.

Polecenie 2

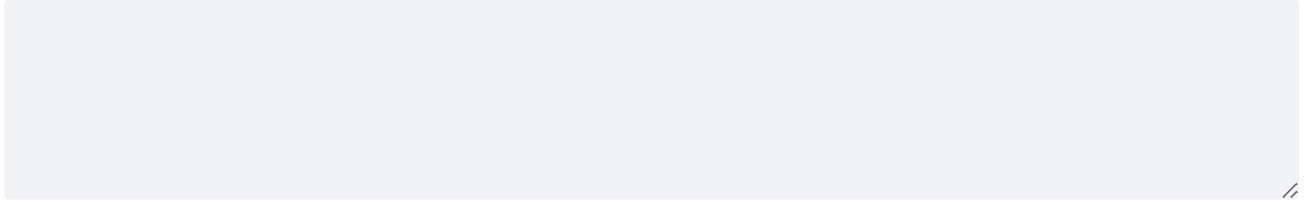
Wymień czynniki, które wpłynęły na utratę przez średnią szlachtę wpływów i możliwości współrządzenia krajem. Który z nich twoim zdaniem odegrał najistotniejszą rolę? Uzasadnij odpowiedź.

Twoja odpowiedź

Polecenie 3

Opisz, dlaczego i w jaki sposób państwa sąsiadujące z Rzeczpospolitą miały możliwość ingerencji w jej politykę wewnętrzną.

Twoja odpowiedź

Ćwiczenie 1

Nazwij zjawiska przedstawione w cytowanych źródłach.

Źródło A

” Zofia Zielińska

Mechanizm sejmikowania i [...] za Sasów

Opisane wyżej rodzaje nagród, jakimi magnaci obdarzali uległą sobie szlachtę, oraz typy usług przez tę szlachtę magnatom oddawanych nie wyczerpywały wykazu wzajemnych świadczeń. Stanowiły jednak podstawę do zawarcia pewnego rodzaju kontraktu. Właśnie kontraktu, o specyficznej treści i nie mniej specyficznej formie. Forma ta obejmowała po pierwsze wzajemne przyrzeczenie. Ze strony magnata była to obietnica opieki i promocji; ze strony szlachcica – ślubowanie wierności.

Źródło: Zofia Zielińska, *Mechanizm sejmikowania i [...] za Sasów*, „Przegląd Historyczny” 1971, t. 62, nr 3, s. 413.

Źródło B

” ***Historia Polski 1648–1764***

Książę Bogusław, skoro przyszło do wojny, pospieszył złączyć się z królem szwedzkim, później przywiązał się do elektora brandenburskiego, który go gubernatorem Prus Książęcych uczynił i 20000 liwrów rocznie mu wyznaczył. Ta posada stała się głównym celem jego troskliwości, dla której zaniedbał znacznie interesów polskich.

Źródło: *Historia Polski 1648–1764*, oprac. B. Baranowski, J. Bartyś, J. Michalski, Warszawa 1956, s. 99–100.

Ćwiczenie 2

Przeczytaj fragment wiersza i na jego podstawie określ, którego króla dotyczy.

” Obranie cudem, królestwo kłopotem,
Szkodą złe rady, szelągi złotem,
Sejmy niezgodą, żona urąganiem,
Dwór nieporządkiem, słudzy oszukaniem,
Senat niedbalstwem, Warszawa więzieniem,
Wiedeń pedantem, obóz uprzykrzeniem,
Strój ukochaniem, a izba zabawą,
Prymas skaraniem, Kamieniec niesławą,
Turczyn ohydą, Gołąb głupstwa świadkiem,
Lwów śmiercią, a śmierć nieszczęścia ostatkiem.
Ten był mój żywot, więcej nie znałem.
Nie wiem czym królem – wiem, żem był [...].

Cytat za: Tadeusz Cegielski, Katarzyna Zielińska, *Pytania do przeszłości. Ćwiczenia źródłowe z historii dla szkół średnich*, t. 3, *Dzieje nowożytne 1492–1815*, Warszawa 1999, s. 132.

Zapoznaj się z tekstem oraz informacjami o nim, a następnie wykonaj polecenie.

” Stanisław Dunin Karwicki o równowadze między stanami

Teraz, kiedy uważamy stan polskiego państwa i sposób rządów w nim, widzimy, że złożony jest z tych trzech sposobów rządzenia. Jest monarchija w królu, arystokracja w senacie, demokracja w szlacheckim stanie, a tak jest częścią królestwo, częścią rzeczpospolita [...].

A toć jest prawdziwe źródło wszystkich tu u nas w Polsce dyfidencyj [nieufności], kłótni, mieszanin wewnętrznych, że dwie z przyrodzenia sobie przeciwne i wrodzoną niby mające antypatię rzeczy a obie możliwe mamy: to jest majestat królewski z wolnością narodu. Bo królom wrodzony jest apetyt wolnowładnego panowania i przysiodłania wolności. Naprzeciw wolności wrodzona jest konserwacja samej siebie, przy tym, że z przyrodzenia bojaźliwa jest i podejrzeniem nadrabiająca wolność, stąd ustawiczne od dworu i dworskich kreatur dyfidencyje [...]. Tak dalece, że podczas [dotychczas] chwytałyśmy się do konserwacji wolności takich sposobów, który ją prędzej do zguby przywiść mogły, jako były rokosze, rwanie sejmów i insze tym podobne [...].

Zdał się na to sposób skuteczny, żeby między tymi dwoma stanami królewskiego majestatu i szlacheckiej wolności dać niby ścianę i przegrodę jakąś, *intermedium ordinem* [stan pośredniczący], stan senatorski, który by majestatowi z jednej, a wolności z drugiej strony granic należytych przestępować nie dał [...]. Ale tych czasów doznaliśmy, że ciż sami, co mieli mediować i majestat z wolnością jak na równej wadze trzymać, samiż, mówię, albo majestat przeciw

wolności, albo wolność przeciw majestatowi podburzali [...] dla swoich nieszczęśliwych prywatnych interesów albo uraz.

I trzeba tu na jedno z tego dwojga odważyć się: to jest albo królowi dać w moc rząd wszytek i *succesivum regnum* [monarchię dziedziczną], wymówiwszy sobie prawa pewne u niego, tak jako przed czterdziestą lat Danija uczyniła, albo ocerklować królewską potencją tak, żeby niczym, ani datkiem, ani karą nie był straszny wolności, bo zwyczajnie, kogo się nie obawiam, temu konfiduję [wierzę]. Co do pierwszego, mówiąc prawdę, najskuteczniejszy to jest sposób rządów, kiedy jednego przy dobrych konsyliarzach [doradcach] słuchają wszyscy, bo i dyspozycja wszystkiego sekretna i egzekucja prędką, na czym dwojgu najwięcej w sądach zależy, kiedy do tego pan rozumny, dobry [...] szczęśliwy, nic lepszego [...].

Co do drugiego sposobu, ponieważ w każdym państwie najlepsze są te rządy, które do geniuszu narodu stosują się (bo do szczęśliwych rządów nie tylko mądrość rozkazującego, ale też i ochetnego posłuszeństwa słuchających potrzeba) [...] zaczym, że naród polski ma wrodzoną inklinacją do wolności i już przywykł do niej [...].

Ale zaś kiedy pierwszy królewski stan *monarchiam* [królestwo] reprezentujący chcemy w potencji jego ocerklować, bojąc się, żeby in *absolutum dominium* [do absolutnej władzy] nie poszedł, toć też trzeba temu zabiegać oraz, żeby zaś drugi stan, Senat i możniejsi nie brali sami góry przygniótłszy władzę królewską, żeby status ich *aristocraticus* [arystokratyczny] nie obrócił się in *oligarchicum* [w oligarchię]. Zarówno i trzeci stan szlachecki *democratiam* [demokrację] zawierający, aby się nie zakończył *ochlocratia* [rządami tłumu] albo zamieszaniem niebezpiecznym.

Cytat za: tekst dostępny online: bazhum.muzhp.pl.

Ćwiczenie 4

Na podstawie tekstu z ćwiczenia 3 opisz, jak Karwicki oceniał ustrój absolutny.

Dla nauczyciela

Autor: Stanisław Mrozowicz

Przedmiot: Historia 2022, Historia

Temat: Oligarchizacja życia politycznego, wpływy obce i kryzys ustrojowy Rzeczypospolitej

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

XXIII. Ustrój, społeczeństwo i kultura Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII w. Uczeń:

1) opisuje proces oligarchizacji życia politycznego Rzeczypospolitej Obojga Narodów, uwzględniając wpływy obce, liberum veto i rokosze;

Treści nauczania - wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

XXIII. Ustrój, społeczeństwo i kultura Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII wieku. Uczeń:

1) opisuje proces oligarchizacji życia politycznego Rzeczypospolitej Obojga Narodów, uwzględniając wpływy obce, liberum veto i rokosze;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- opisuje czynniki sprzyjające rozwojowi anarchii w Rzeczypospolitej;
- tłumaczy znaczenie takich pojęć jak oligarchia szlachecka i klientelizm;
- wyjaśnia okoliczności elekcji Augusta II Wettina na tron Rzeczypospolitej.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;

- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych;
- analiza materiału źródłowego (porównawcza);
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Przygotowanie do zajęć. Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał „Oligarchizacja życia politycznego, wpływy obce i kryzys ustrojowy Rzeczypospolitej”. Prosi uczestników zajęć o zapoznanie się z tekstem w sekcji „Przeczytaj” i multimedium w sekcji „Ilustracja interaktywna” tak, aby podczas lekcji mogli w niej aktywnie uczestniczyć i wykonywać polecenia.
2. Chętni lub wybrani uczniowie przygotowują prezentację na podstawie informacji zawartych w sekcji „Przeczytaj” oraz pierwszym multimedium.

Faza wstępna:

1. Przybliżenie przez nauczyciela wyświetlonych na tablicy: tematu i celów lekcji.
Określenie wiążących dla uczniów kryteriów sukcesu.
2. **Raport z przygotowań.** Nauczyciel, przy użyciu dostępnego w panelu użytkownika raportu, weryfikuje przygotowanie uczniów do lekcji: sprawdza, którzy uczestnicy zajęć zapoznali się z udostępnionym e-materiałem.
Nauczyciel poleca uczniom, aby zgłaszali swoje propozycje pytań do wspomnianego tematu. Jedna osoba może zapisywać je na tablicy. Gdy uczniowie wyczerpią swoje pomysły, a pozostały jeszcze jakieś ważne kwestie do poruszenia, nauczyciel uzupełnia informacje.

Faza realizacyjna:

1. Prezentacje uczniów. Część właściwa lekcji zaczyna się od prezentacji efektów pracy w domu wybranych uczniów. Pozostali uczniowie zadają pytania prezentującym oraz uzupełniają informacje.
2. Nauczyciel podkreśla, że zastosowanie pojęcia oligarchii w odniesieniu do państwa polsko-litewskiego budzi kontrowersje. Poleca, aby uczniowie dobrali się w cztero- lub pięcioosobowe grupy i w takich zespołach przygotowali odpowiedź do polecenia 2 z pierwszego multimedium („Ilustracja interaktywna”): „W polskiej historiografii funkcjonują dwa odmienne poglądy na temat tego, czy w Polsce wykształciła się oligarchiczna forma rządów. Przedstaw kryteria, na które powołują się przeciwnicy tego poglądu”. Po ustalonym wcześniej czasie przedstawiciel wskazanej (lub zgłaszającej się na ochotnika) grupy prezentuje propozycję odpowiedzi, a pozostali uczniowie się do niej ustosunkowują. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia odpowiedzi.
3. Praca z drugim multimedium („Film + Sprawdź się”). Nauczyciel odtwarza uczniom film omawiający czynniki, które przyczyniły się do odsunięcia szlachty od współrządzenia państwem. Uczniowie wynotowują najważniejsze ich zdaniem informacje, a następnie samodzielnie przygotowują odpowiedź do polecenia 2: „Wymień czynniki, które wpłynęły na utratę przez średnią szlachtę wpływów i możliwości współrządzenia krajem. Który z nich twoim zdaniem odegrał najistotniejszą rolę? Uzasadnij odpowiedź”. Chętni uczniowie przedstawiają swoje odpowiedzi, dyskutują nad zgłoszonymi propozycjami.
4. Nauczyciel, nawiązując do polecenia 3, zadaje uczniom pytanie: Dlaczego i w jaki sposób państwa sąsiadujące z Rzeczpospolitą miały możliwość ingerencji w jej politykę wewnętrzną? Co chciały w ten sposób osiągnąć? Uczniowie przedstawiają swoje propozycje, nauczyciel w razie potrzeby dopowiada ważne informacje.

Faza podsumowująca:

1. W ramach podsumowania uczniowie w parach wykonują ćwiczenia 1 i 2 z sekcji „Film + Sprawdź się”.
2. Na koniec zajęć nauczyciel ponownie wyświetla na tablicy interaktywnej lub przy użyciu rzutnika temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie”. W kontekście wyświetlonych treści prosi uczniów o rozwinięcie zdania: Na dzisiejszych zajęciach nauczyłem się/nauczyłam się...

Praca domowa:

1. Wykonaj polecenie 3 z sekcji „Ilustracja interaktywna”: „Przedstaw przejawy słabnięcia międzynarodowej pozycji Polski w drugiej połowie XVII w.”.
2. Wykonaj ćwiczenia 3 i 4 z sekcji „Film + Sprawdź się”.

Materiały pomocnicze:

J. Staszewski, *August II Mocny*, Wrocław 1998.

W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991.

Wielka historia Polski, t. 1–10, Oficyna Wydawnicza FOGRA, Kraków 2016.

Historia Polski 1648–1764. Wybór tekstów, oprac. B. Baranowski, J. Bartyś, J. Michalski, Warszawa 1956.

Teksty źródłowe do nauki historii w szkole, nr 20, *Ustrój Polski w XVI–XVIII wieku*, oprac. W. Szczygielski, Warszawa 1960.

Historia Polski nowożytnej. Wybór tekstów źródłowych, cz. 2, S. Ochmann, K. Matwijowski, Wrocław 1982.

Wskazówki metodyczne:

Oba multimedia mogą być wykorzystane jako forma powtórki dla uczniów i wprowadzenie do tematów związanych z upadkiem Rzeczypospolitej i rozbiorami.